

Kelemen Áron OSB

Liturgikus újjászületés a reneszánsz Európában

A mai liturgiátörténeti kutatások ritkán foglalkoznak a reneszánsz korrallal. Pedig ez a mind szellemi életében, mind politikai vagy vallási küzdelmeiben forrongó korszak sok tekintetben mindmáig meghatározza liturgikus gondolkodásunkat. A XIV–XV–XVI. század az európai liturgiátörténet utolsó olyan nagy korszaka, amelyben a különféle szellemi és jámborsági irányzatok egymásnak feszülése vagy éppen egymás mellett élése a mindennapi liturgikus életben és gyakorlatban is jelentékeny nyomokat hagyott, az utókorra pedig a korai szakasz a kéziratos, a késői szakasz pedig a nyomtatott breviáriumok és misszálék gazdag és még utoljára sokszínű örökségét.

Kelemen Áron bencés szerzetes, tanár (Győr). Alábbi előadása a „Mabillon et l'Europe bénédictine aux XVIIe et XVIIIe siècles” című nemzetközi konferencia alkalmával hangzott el Solesmes-ben, 2007. május 18-án.

E sokszínűséghez, amelyre manapság olyannyira divatos a Trentói Zsinat után megjelent liturgikus könyvek kétségtelenül egységesítő törekvéseinek ellenpólusaként hivatkozni, mégis csak nagy körültekintéssel nyúlhatunk. A reneszánsz kor liturgikus sokszínűsége ugyanis gyökeresen különbözött korunkétól. Míg ma egy alig néhány évtized alatt mesterségesen létrehozott sokszínűség esetlegességeivel találkozunk, melyek legtöbbször a liturgikus szöveg- és dallamkincs alaprétegeit is mélyen érintik, addig a reneszánsz kor sokszínűsége szervesen „ráfejlődött” egy közös liturgikus szöveg- és dallamkultúra alaprétegeire. S míg egyes szerzők-szerkesztők továbbra is a burjánzáson dolgoztak, mások már a közös alapréteg felkutatására fordították figyelmüket.

Mielőtt megkíséreljük a tájékozódást e nagy vonalakban felvázolt sokszínűségben, vessünk egy pillantást a XIV–XVI. század egyházi életére!

A XIV. század gazdag, de nem könnyű örökséget vállalt át az őt megelőző századoktól. A pápák már a konstanzi zsinat előtt az egész Egyház megújításának igényével léptek fel. Ebben a törekvésükben kiemelt szerepet szántak a szerzeteseknek, különösen a bencéseknek. Az 1200-as évektől kezdve sorra érkeznek a pápai felszólítások egy-egy térség bencés apátjainak, püspökeinek vagy világi uralkodóinak, hogy a területükön lévő, addig független bencés apátságokat egy-egy közös területi szervezetbe egyesítsék. XII. Benedek pápa, aki az egyház fegyelmi és liturgikus életének megújítását különösen szívén viselte, az 1330-as évek derekán újra a területi káptalanok megtartására buzdítja a bencés apátokat. 1336-ban hat francia apáttal hosszas és beható tanácskozást folytat, melynek eredményeképpen 1336. június 20-án kiadja a Benedictina-bullát. A bulla már nemcsak egy-egy területnek vagy egyházmegyének szól, hanem egész Európának. XII. Benedek a területi szervezetekbe való tömörülést látja a bencesség világi és egyházi függetlensége egyedüli biztosíté-

kának, márpedig erre a függetlenségre az idő előrehaladtával egyre nagyobb szükség lesz. Egyfelől fel kell venni a küzdelmet a monostorokat világi papoknak vagy világiaknak elajándékozó püspökökkel és uralkodókkal, a világi és egyházi kommandátorokkal, másfelől az egyre inkább virágzásnak induló humanizmussal, amelynek következménye lesz a monostorok és a szerzetesek elvilágiasodása, életmódjuk polgárisodása (ez erős hatást gyakorolt liturgikus életükre is). A reneszánsz kor egyre inkább a végletek korszaka. Az egyik oldalon látjuk az egyre inkább polgáris életet élő szerzeteseket, papokat és különösen főpapokat, akik a humanista művészetpártolás legfőbb támogatóivá lettek, a másik oldalon az egyre burjánzó, hosszú tételeket tartalmazó szanktoráléval, és ezen felül még jó néhány *officium parvum*-mal jól megrakott zsolozsmát éneklő és recitáló buzgó szerzetesházakat vagy éppen székesegyházakat.

A Benedictina-bulla nem okozott osztatlan lelkesedést. Az apátok nagy része, de különösen is a kommandátorok hatalmuk erőteljes megnyirbálását látták benne. Csaknem egy teljes évszázadnak kell még eltelnie ahhoz, hogy a *Benedictina* és az azt komolyan megvalósítani kívánó apátok, uralkodók és főpapok olyan erős szervezeteket hozzanak létre, mint a Padova-Cassinói, a Melki vagy északon a Bursfeldi Kongregációt. E nagy és az egész európai bencéséget meghatározó szervezetek csakhamar megjelentetik liturgikus könyveiket, amelyek jöhetnek még jó ideig együtt élnek a késő középkort folytató társaikkal, mégis gyökeresen szakítanak a késő középkor liturgikus életével, és kiadásaikkal együtt először jelenik meg a nyugati kereszténység életében a forrásokhoz való visszanyúlás és az ősi formák újrafelfedezésének komoly igénye. Ez az igény természetesen nem áll messze a reneszánsz kor más területeken divatos szemléletétől.

A forrást a késő középkornak és a reneszánsznak a pápai kúria liturgiája jelentette. Ehhez az európai székesegyházaknak vagy éppen Róma bazilikáinak liturgiájához képest mindenképpen puritánabb hagyományhoz nyúltak az újabb rendek közül a ferencesek, amikor zsolozsmáskönyveiket összeállították. A kúriális rítus hamar elérte a székesegyházakat is. Azt gondolhatnánk, hogy a pápai kápolna liturgikus rendjének e nagyszabású térhódítása a zsolozsmáskönyvek egységesülését is magával hozta. Ha azonban az ebből a korszakból fennmaradt forrásainkat gondosan összevetjük, azt tapasztaljuk, hogy nem csak a szanktorálék regionális tiszteletnek örvendő szentjeinek zsolozsmái jelentik a források közötti különbséget, hanem olykor a temporále is komoly eltéréseket mutat. Jelen gondolatmenetünk legfőbb célja határozott lépéseket tenni annak tisztázása felé, hogyan lehetséges az, hogy ebben a korszakban már szinte mindenki a pápai kúria liturgiájára és szokásrendjére hivatkozik, amikor saját zsolozsmáskönyvét összeállítja és kiadja, mégis a végeredmények, a fennmaradt források gyakran ettől egészen eltérő képet mutatnak.

Amikor egy-egy liturgikus hagyomány vizsgálatához kezdünk, a következő szempontok alapján folytatjuk munkánkat. Először is tekintetbe vesszük, hogy milyen órákat tartalmaz a vizsgált zsolozsmáskönyv és hogy ezek a órák milyen tételekből épülnek fel, valamint hogy az egyes tételek milyen elrendezésben követik egymást. Ezt követően a zsolttárok beosztásának vizsgálatával folytathatjuk munkánkat, majd pedig az egyes tételtípusok, műfajok készletét érdemes leltárba venni. Végül tanulságos lehet pillantást vetnünk a vizsgált forrás szerkezeti felépítésére és rubrikáira is.

A római rítuscsaládhoz köthető latin nyelvű liturgikus könyveket e korszakban már két nagy csoportba oszthatjuk, az első az ún. szekuláris, a másik az ún. monasztikus szertartásrend. Mindkét szertartásrend ugyanazokat a órákat tartalmazza, az egyes órák szerkezeti felépítésében és ebből következően a zsolttárok beosztásában azonban a két rendszer eltér egymástól. A szekuláris rendszert követik a székesegyházak, a plébániák, a kanonok-, lovag- és koldulórendek. A monasztikus rendszerű zsolozsmát imádkozzák a bencések s e korban még a ciszterciek, karthauziak vagy a Szent Benedek Reguláját használó kisebb szerzetesrendek is. A monasztikus rendtartás meglehetősen egységesnek mondható szerte Európában, hiszen annak részletes leírását a Regula Benedicti tartalmazza. A szekuláris rendszer kis változatosságot mutat, a zsolozsmának csak egyes pontjain találhatunk különféle megoldásokat, így abban, hogy a matutínumban használnak-e himnuszt, vagy rezponzóriumot a vesperás himnusa előtt. Az egyes műfajok készletét vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy vannak tételek, amelyek egész Európa minden zsolozsmáskönyvében megtalálhatóak, nemegyszer a liturgikus helyük is teljesen egységes, vannak egy-egy térségre jellemző tételek, s olyanok is, amelyekkel csak egy-egy zsolozsmáskönyvben találkozunk. A zsolozsma leginkább állandó tételei a pszalteriumhoz tartozó antifónák, rezponzóriumok és himnuszok. Valamivel több változatosságot tesznek lehetővé a temporále tételei, egy-egy rítus sajátosságai pedig legfőképpen a szanktoráléban válnak kézzelfoghatóvá.

Amikor egy bencés, azaz monasztikus liturgikus könyv feliratában azt olvassuk, hogy „a Római Kúria szokásai szerint készült”, mindjárt szembesülnünk kell azzal a problémával, hogy a pápai udvar könyvei a szekuláris, míg a bencések zsolozsmáskönyvei a monasztikus rendszerben lettek összeállítva. Amikor megkezdjük vizsgálatunkat, elsősorban azokra a pontokra érdemes figyelmünket összpontosítani, amelyeken a szekuláris rend tételanyaga a monasztikushoz képest kevésnek bizonyul. Ez a pont, ez a óra a matutínus, ugyanis amíg vasárnapokon és ünnepeken a szekuláris rend kilenc, addig a monasztikus tizenkét zsolttárt recitál, s amíg a szekuláris kilenc, ritkábban nyolc rezponzórium prolixumot énekelt az olvasmányok között, addig a monasztikus mindig tizenkettőt. A laudesek, a kishórák és a vesperások verzikulusai és rezponzorium brevői könnyedén egymásba alkalmazhatók mindkét irányban, a laudes és a kishórák antifónáinak száma mindkét rendszerben

megegyezik, a vesperásban pedig a monasztikus zsoltó az öt zsoltár és a hozzájuk tartozó öt antifóna helyett mindössze négyet használ: ezekhez a szekuláris sorozat negyedik vagy ötödik antifónájának elhagyásával jutnak. Mikor tehát egy-egy bencés zsoltósmáskönyv tételanyagát akarjuk vizsgálni, a legeredményesebb, ha vizsgálatunkat mindjárt a matutinumnál kezdjük.

E felvázolt szempontok alapján elsőként vizsgáljuk meg a kor legnagyobb, legtekintélyesebb kongregációja, a padovai Santa Giustina-monostorhoz kötődő Padova-Cassinói Kongregáció zsoltósmáskönyveit, illetve liturgiáját!

A padovai Santa Giustina-monostort Barbo Lajos indította el a reform útján 1412-ben. Barbo a Regula fegyelmét kívánta helyreállítani mind a mindennapi életben, mind a liturgiában. Liturgikus törekvéseit a fegyelmezettség és a puritanizmus jellemezte. Barbo határozottan szakít a késő középkor túlbujánzó szanktoráléival, a biblikus olvasmányokat pedig többször és nagyobb mennyiségben olvastatja a matutinumban. *Forma orationis et meditationis* című munkája az új irányvonal eszmei alapvetésévé válik. Barbo felismeri, hogy a legégetőbb szükség azt a tudathasadásos állapotot orvosolni, hogy amíg a kóruson a napi énekelt zsoltósmán túl kommemorációk és *officium parvum*-ok burjánzanak, a szerzetesek és klerikusok gondolkodása, lelki élete, kultúra iránti érdeklődése egyre inkább elszakad a liturgiától és a Bibliától, és a humanizmus újpogánysága felé csúszik. Talán kissé groteszk módon illusztrálják mindezt az ebből az időből való kórusok faragványai és intarziái. Miközben a stallumokat bibliai vagy a szentek életéből vett jelenetek helyett humanista, mitológiai ábrázolásokkal díszítették, a szerzetesek ugyanezekben a stallumokban a késő középkori áhítat jellegzetes officiumait recitálták. Jóllehet a faragó mesterek maguk is általában szerzetesek voltak, a hagyományos ábrázolásmódot ők sem tartották eléggé divatosnak, vállalhatónak.

A XV–XVI. századnak a Santa Giustina-monostorhoz köthető zsoltósmáskönyveiből bőven rendelkezünk mind kéziratos, mind nyomtatott forrásokkal. Egy 1465-ben készült kéziratos „portatile” misszáléjünkben szerepel ugyan a „secundum consuetudinem Romanae Curiae” felirat s a breviáriumok Mária-officiuma előtt is „secundum morem Curiae Romanae” feliratot olvashatunk, a breviárium többi fejezetének incipitjeinél nem találunk hivatkozásokat a Római Kúriára. Ennek gondolatmenetünk folytatásában még jelentősége lesz.

Ami a nyomtatott breviáriumokat illeti: a Santa Giustina-monostor első ízben 1480-ban adta ki nyomtatásban breviáriumát Erhard Ratdoltnál, Velencében. A breviárium innentől kezdve legalább két-három évente ért meg újabb kiadásokat, de volt olyan év is, amelyben két nyomtatott kiadása is megjelent.

A breviárium kalendáriumból, temporáléból, pszaltériumból, *proprium* és *commune sanctorum*-ból áll. Pszaltériuma érdekes módon már a hórák beosztása szerint van szerkesztve, és csupán nagy vonalakban, a természetes egybeesések miatt követi a zsoltároskönyv számozását. Szanktoráléja mindössze 36

közel teljes officiumot tartalmaz. A többi szent esetében általában csak kollektát vagy a szent lekcioit találjuk, a többi tételt a kommúnéból veszi. A 36-ban egyébként benne vannak a templomszentelési zsolozsma és a Mária-ünnepek zsolozsmái is. Nem ritka megoldás, hogy egy-egy szent esetében a rezponzórium-sorozatáról úgy rendelkezik, hogy az első rezponzóriumot az illető szent egykori nagyzsolozsmájából adja meg, a többit viszont a kommúnéból énekel-teti. A szentek esetében tehát mindjárt megfigyelhetjük a kommúne szerepé-nek erősödését, de néhány kedves tételt még mintegy „megmentenek” a régi officiumokból.

A temporáléban a biblikus olvasmányok túlsúlyával találkozunk. Gyakran a második noktornumban szokásos szermót is bibliai olvasmány helyettesíti (ez egyébként nem példátlan a zsolozsmahagyományokban), s csak a harmadik noktornumban következik az ott szokásos homília.

Egy másik tekintélyes és elterjedt nyomtatott breviárium kiadója a melki apát-ság volt. Reformjuk Nikolaus Seyringer vezetésével indul a XV. század elején a bécsi bencésekkel közösen. A melki reform erőteljesen kötődik Subiacóhoz. Albert Schmidt a *Zusätze als Problem des monastischen Stundengebets im Mittelalter* című könyvében az ekkor a bencés monostorokban nagyon népszerű „*Consuetudines Mellicenses*”-t subiacói testvére átdolgozott és újraszerkesz-tett változataként értelmezi. A melkiek nyomtatott breviáriumot csak 1500-ban jelentetnek meg két kötetben, Nürnbergben, Georg Stuchsnál.

A reform kezdeti szakaszában, 1418-ban Göttweiget és Melket két subiacói szerzetes vizitálja. Bár Schmidt részletesen beszámol a konszuetúdokról és az officium parvum-okról, nem említi, hogy a vizitáció után fennmaradt melki források tényleges zsolozsmakorpusza is szinte szó szerint megegyezik a subiacóival. Mivel pedig a források a rezponzóriumokat sohasem rendelik egy-egy meghatározott olvasmány mellé, hanem mintegy készletként közlik őket egy-egy liturgikus hétre vagy időszakra, s az egyes forrásokban azt tapasztaljuk, hogy a responsorium prolixum-ok nagy hajlandóságot mutatnak verzusaik változtatására, annál figyelemreméltóbb, ha két forrásban egy-egy rezponzórium-sorozat ugyanolyan elrendezésben és ugyanazokkal a verzusokkal szerepel.

A subiacói reform röviddel a XIV. század közepe után indul. Bár Schmidt szerint lelki oldala kevésbé jelentős —inkább gazdasági jellegű volt—, érdemes lenne liturgikus könyveiket megvizsgálni, mivel (vö. táblázatunkkal) a subiaco-melki zsolozsma kötődik a legszorosabban a tényleges kuriális zsolozsmához.

A melki pszaltérium a zoltárokot szigorúan növekvő számsorrendben közli, szanktoráléja még padovai társánál is puritánabb, az ott látott „legszebb” tété-leket sem tartalmazza. Ádventi rezponzóriumsorozatát a táblázat második osz-lopában találjuk.

Végül a táblázat harmadik oszlopába a Trentói Zsinatot követően szerkesztett, valóban kuriális összeállítású Breviarium Monasticum ádventi rezponzórium-

sorozatát rendeztem. Egyéb tekintélyes forrásokra is ki szeretném terjeszteni a kutatást, de munkám jelen állapotában ennyiről tudok biztosan beszámolni.

A négy ádventi vasárnap rezponzórium-sorozatát tartalmazó táblázatból a következő tanulságokat vonhatjuk le. Először is a padovai és a melki breviárium szerkesztettségi állapotából egyértelműen kitűnik, hogy az egy-egy hétre adott rezponzórium-készleteket a breviárium nem meghatározott szövegekhez rendelve, hanem készletként kezeli. Ennek ékes bizonyítéka, hogy a Breviarium Iustinense tizenhárom, a Breviarium Mellicense tizennégy rezponzóriumot ad meg ádvent első vasárnapjánál, bár magához a vasárnaphoz mindössze tizenkettő szükséges. A rezponzóriumokhoz tartozó rubrika pedig „in circuitu” utasítással gyakorlatilag sorba veteti a sorozat egyes tagjait, s így teljesen esetlegessé válik, hogy melyik olvasmányhoz melyik rezponzórium kapcsolódik. Hogy ez milyen lényegtelen volt a szerkesztőknek, azt az a tény is mutatja, hogy a Iustinense a köznapi lekcioakat is készletként adja meg, függetlenül a rezponzóriumoktól, nem pedig úgy, ahogyan azok az egyes órákban egymás után következnek. Bár a Breviarium Monasticum szerkesztettség tekintetében már inkább a mai breviáriumokhoz hasonlít, az egyes tételek kezelésében ugyanezt a szemléletet követi, a hétköznapi tételeket úgy közli, ahogyan azok a sorozatban egymás után következnek, és ha elfogynak, elkezdi a sorozatot az elejétől.

Tekintsük át a táblázatot a vízszintes sorok szerint is! Látható, hogy több a közös tétel, de ezek elrendezése eltér egymástól. Kevesebb olyan tétel van, amelyek szövegbeli eltérést is mutatnak. Ha az első vasárnap táblázatában megjelöljük a minden forrásban szereplő tételeket, meglepve tapasztaljuk, hogy éppen kilencet találunk. Ezek után már nem okoz meglepetést, hogy ez a kilenc tétel alkotja a rezponzórium-sorozatot a szekuláris rítusú könyvek döntő többségében és e kilenc tétel sorrendje, ahogyan azt a melk-subiacói és a Breviarium Monasticum szerinti elrendezésben találjuk, megegyezik az úgynevezett kuriális forrásokkal. A Iustinensében ugyanezt a kilenc tételt találjuk, de más elrendezésben. Ha a kilences sorozatot tizenkettőre kiegészítő tételeket nézzük, látható, hogy a melki breviárium a kilenc rezponzóriumot változtatás nélkül hozza, s a kilencedik után illeszti be a három kiegészítő tételt. A Breviarium Monasticum —ez egyébként nem törvényszerű— ugyanazt a három kiegészítő tételt használja, csakhogy az egyes nokturnumok szerinti hármas csoportok után helyezi el őket. A Breviarium Iustinensében, ahogyan ezt a többi officiumnál is látni fogjuk, a kiegészítő tételek elhelyezése teljesen esetleges. S hogy mennyire függetlenül mozognak ezek a tételek az olvasmányoktól: e vasárnapon a Iustinense nyolc izaiási lekcioát és négy homílialekcioát használ, amíg melk-subiacói társa a megszokott rend szerint négy olvasmányt Izaiástól, négy szermó- és négy homíliaszakaszt. A hozzájuk rendelt rezponzóriumok pedig, ha egy kissé más elrendezésben is, de szinte ugyanazok.

Ha a többi ádventi vasárnapot vesszük szemügyre, hasonló törvényszerűségek tűnnek föl. A melk-subiacói breviárium egyben tartja a kilences sorozatot

(függetlenül a tizenkettes rendszer eltérő noktunum-beosztásától), és a végre illeszti kiegészítő tételeit. A Breviarium Monasticum az egyes noktunumok hármass csoportjainak végére illeszti a kiegészítő tételeket, ezzel megtartva a kuriális zsolozsma noktunum-beosztásának rendjét, a padovai breviárium pedig minden vasárnapra egyedi megoldásokkal szolgál. A kiegészítő tételek tekintetében, jóllehet jócskán vannak átfedések, mégis azt mondhatjuk, hogy nem állapítható meg szerkesztési törvényszerűség. Ez az alapelv az ádventi időn kívüli zsolozsmákra, sőt a temporálén kívüli zsolozsmákra is érvényes. A temporále ünnepein más forrásból, vagy egy-egy, liturgikus időben közeli, hasonló témájú, vagy (ha van), a nyolcadra rendelt sorozatból vett tétellel egészíti ki a sorozatot. A szanktorále ünnepi zsolozsmáit vagy a nyolcadról vagy a kommúnéból válogatja.

Vessünk pillantást néhány matutínumantifóna-sorozatra is! Az ádventi tételleket hiába próbálnánk meg összevetni, mert a Breviarium Iustinense ádventben a pszaltériumantifónákat használja. Az első kínálkozó lehetőség a karácsony. Utána szintén nehézségekbe ütközünk: bár a Breviarium Iustinense szép antifónasorozatokat közöl a nyolcadra eső ünnepekre, a melk-subiacói breviárium és a Breviarium Monasticum, ugyanúgy, mint a kuriális források, a kommúnéba utalja a matutínumantifónákat. Válasszuk tehát kiskarácsony és vízkereszt ünnepét, ahogyan azt a második táblázatcsoport összefoglalja!

Mint a responzóriumok esetében, jelöljük meg azokat a tételleket, amelyek mindhárom sorozatban szerepelnek! Újra kilencet fogunk találni, azzal a különbséggel, hogy az antifónáknál még a kilenc antifóna sorrendje is megegyezik mindhárom vizsgált forrásban. Ezt a jelenséget a többi ünnep esetében is szabályszerűen ismétlődni látjuk. Érdekes, hogy a kiegészítő tételt mindhárom forrás először a harmadik helyre teszi, de a további vizsgálatok, valamint a többi zsolozsma elemzése azt mutatja, hogy nem fedezhetünk fel szabályos szerkesztési eljárást. Illetve a megoldást nem itt kell keresni. Ezek az officiumok a zsoltsárokat következetesen növekvő számsorrendben tartalmazzák. A kiegészítő antifónák helye attól függ, hogy a kiegészítő zsoltsár a növekvő számsorrendben hol illeszkedik a sorozatba. Ez abból a pusztán tényből is érthető, hogy a responzóriumok az olvasmányoktól függetlenül mozogtak, ugyanakkor az egyes antifónák nagyon erős kötődést mutatnak ezeken az ősi ünnepeken a hozzájuk tartozó zsoltsárhoz, már csak abból a pusztán tényből következően is, hogy jelentékeny részük az illető zsoltsárból vett idézet. Itt tehát nem egy következetesen végigvitt matematikai algoritmus dönt az elrendezésről, hanem a zsoltsársorozatban elfoglalt hely.

Mi következik mindebből? Elsősorban a mindig határozottan elkülöníthető kilences sorozatok és a kisebb térségenként is nagy változatosságot mutató kiegészítő tételek különválaszthatósága. A kilences sorozatok kétségtelenül a szekuláris zsolozsmából valók, és ebben az időben szinte egész Európában, ahol

a római rítust gyakorolták, mindig ugyanaz a kilenc tétel szerepel a szekuláris forrásokban, de a kiemelt első helyen lévő darabtól eltekintve rítusonként sokszor eltérő elrendezéssel. Amikor a melk-subiacói zsolozsma vagy a Breviarium Monasticum kilences sorozatait összevetettük a Róma városi vagy a kuriális forrásokkal, azt tapasztaltuk, hogy a kiegészítő tételek ugyan eltérnek egymástól, de a kilences sorozatok nemcsak a tételekben, hanem azok elosztásukban és verzusaiban is pontosan megegyeznek. A padovai Santa Giustina-apátság breviáriumát tekintve azonban azt állapíthatjuk meg, hogy a kilences sorozatok számban egyeznek ugyan a római forrásokkal, de elrendezésükben és verzusaikban néha jelentősen eltérnek tőlük. Ha azonban a Santa Giustina kilences sorozatait nem Róma, hanem az észak-olasz katedrálisok sorozataival vetjük össze, meglepő rokonságot tapasztalunk. Az egyes észak-itáliai szekuláris források gondos felmérését még nem állt módomban elvégezni, de már a CAO-ban rendelkezésre álló incipitjegyzékkel való összevetés is komoly tanulságokkal szolgál.

A matutínumentifóna-sorozatok kisebb térségenként áttekintve a monasztikus zsolozsmáskönyvekben az előbb vázolt szabályszerűség szerint egészülnek ki tizenkettőre. Mivel a kilences sorozatok elrendezései a zsolotárók számozását követve egységesnek mondhatók, a források felkutatása tekintetében nem annyira sokatmondók, mint a rezponzórium-sorozatok.

Mi is lehetett tehát ez a sokat említett „kuriális reform” a XIV–XV–XVI. században? Subiacóban kétségtelenül a római liturgikus könyvekből és a Regula Benedicti-ből kiindulva a zsolozsma újraszerkesztését, hacsak nincsen igaza Albert Schmidtnek, aki szerint már eleve is ilyen volt — természetesen tekintetbe véve azt a földrajzi tényt, hogy Subiaco számára a legközelebbi tekintélyes székesegyházi központ maga Róma.

De mit tehettek a Rómától távol eső apátságokban, mint például Melkben vagy a padovai Santa Giustinában? Vagy a maga teljes valóságában elhozták a liturgiát Subiacóból, mint a melkiek. Vagy pedig, az előbbi alapelveket szem előtt tartva, az észak-itáliai katedrális-zsolozsmát forrásként felhasználva szerkesztették meg saját könyveiket. A szándék, a kuriális liturgia kiindulási pontként való értelmezése nemes, a megvalósítás gyakorlatias. Valószínű, hogy ez magyarázza, hogy a Santa Giustina kilences rezponzóriumsorozatai még Einsiedeln szokásával is kézzelfogható rokonságban vannak. A kiegészítő tételek már annál kevésbé. Lehet, hogy az egyébként szekuláris rendben hagyott officium parvum-ok tényleg Rómából valók (bár e kérdés kevésbé lényeges), és a kezdeményezés is Rómára utal. Mégis, talán nem véletlen, hogy Padovában éppen a tényleges zsolozsmakorpuszra nem írták rá: „secundum consuetudinem Curiae Romanae”.

Hebdomada I. Adventus

	Breviarium	Breviarium
	Iustinense 1483	Monasticum 1612
Dñ + 1	+ Aspicies a longe = Quique ferrigenae = Qui regis Israel = Tollite portas	+ Aspicies a longe = Quique ferrigenae = Qui regis Israel = Tollite portas
Dñ + 2	+ Aspiciebam in visu noctis = Potestas eius potestas + Missus est Gabriel	+ Aspiciebam in visu noctis = Potestas eius potestas + Missus est Gabriel
Dñ + 3	= Dabit ei Dominus Deus + <i>Confortate manus fatigatas</i>	= Dabit ei Dominus Deus + <i>Suscipe Verbum Virgo Maria</i>
Dñ + 4	= <i>Civitas Ierusalem</i>	= <i>Paries quidem filium</i>
Dñ + 5	+ Ave Maria = Quomodo fiet istud	+ Ave Maria = Quomodo fiet istud
Dñ + 6	+ Salvatorem exspectamus = Sobrie et iuste et pie	+ Salvatorem exspectamus = Sobrie et iuste et pie
Dñ + 7	+ Audite verbum Domini = Annuntiate et auditum facite	+ Obsecro Domine = Qui regis Israel + Ecce virgo concipiet = Super solium David
Dñ + 8	+ <i>Alieni non transibunt</i> = <i>Tunc exsultabunt omnia</i>	+ <i>Laetentur caeli</i> = <i>Orietur in diebus</i>
Dñ + 9	+ Ecce virgo concipiet = Super solium David	+ Ecce virgo concipiet = Super solium David
Dñ + 10	+ Obsecro Domine = A solis ortu et occasu	+ Audite verbum Domini = Annuntiate et auditum facite

Dñ +11	+ Laetentur caeli = Orietur in diebus + Ecce dies veniunt = In diebus illis	+ Laetentur caeli = Orietur in diebus + Alieni non transibunt = Deus a Libano	+ Ecce dies veniunt = In diebus illis + Alieni non transibunt = Deus a Libano
Iu: aliud			
Me: +13	+ Erumpant montes iucunditatem = De Sion exibat lex -	+ Montes Israel ramos vestros = Rorate caeli desuper + Erumpant montes iucunditatem = De Sion exibat lex	- - -
Me: +14			
f2 +1	+ Erumpant montes iucunditatem = De Sion exibat lex „in circuitu“	+ Montes Israel ramos vestros = Rorate caeli desuper + Erumpant montes iucunditatem = De Sion exibat lex	+ Suscipe Verbum Virgo Maria = Paries quidem filium + Laetentur caeli = Orietur in diebus + Alieni non transibunt* = Deus a Libano + Montes Israel ramos vestros = Rorate caeli desuper + Erumpant montes iucunditatem = De Sion exibat lex
f2 +2	„in circuitu“		
f2 +3	„in circuitu“	+ Aspiciebam in visu noctis = Potestas eius potestas „in circuitu“	
f3 +1	„in circuitu“		
f3 +2	„in circuitu“		
f3 +3	„in circuitu“		
f4 +1	„in circuitu“		+ Ecce ab austro venio ego Dñs = Aspiciam vos et crescere faciam + Rex noster adveniet Christus = Super ipsum continebunt + Ante multum tempus = Portam quam vidisti + Ecce dies veniunt = In diebus illis
f4 +2	„in circuitu“		
f4 +3	„in circuitu“		

	Breviarium Iustinense 1483	Breviarium Mellicense 1500	Breviarium Monasticum
f5 +1	„in circuitu”	„in circuitu”	+ Suscipe Verbum Virgo Maria
f5 +2	„in circuitu”	„in circuitu”	= Paries quidem filium
f5 +3	„in circuitu”	„in circuitu”	+ Aspiciebam in visu noctis
f6 +1	„in circuitu”	„in circuitu”	= Potestas eius potestas
f6 +2	„in circuitu”	„in circuitu”	+ Missus est Gabriel
f6 +3	„in circuitu”	„in circuitu”	= Dabit ei Dominus Deus
Sa +1	„in circuitu”	„in circuitu”	+ Ave Maria
Sa +2	„in circuitu”	„in circuitu”	= Quomodo fiet istud
Sa +3	„in circuitu”	„in circuitu”	+ Salvatorem expectamus
			= Sobrie et iuste et pie
			+ Obsecro Domine
			= Qui regis Israel
			+ Ecce virgo concipiet
			= Super solium David
			+ Audite verbum Domini
			= Annuntiate et auditum facite
			+ Ecce dies veniunt
			= In diebus illis

Series antiphonarum

Iustinense 1483	Mellicense 1500	Monasticum 1612
Nativitas Domini		
a1 Dominus dixit ad me	Dominus dixit ad me	Dominus dixit ad me
a2 Tamquam sponsus	Tamquam sponsus	Tamquam sponsus
a3 <i>In principio et ante saecula</i>	<i>Natus est nobis hodie Salvator</i>	<i>Elevamini portae aeternales</i>
a4 Diffusa est gratia in labiis	Diffusa est gratia in labiis	Diffusa est gratia in labiis
a5 Suscepimus Deus	<i>Verbum caro factum est</i>	Suscepimus Deus
a6 Orietur in diebus	Suscepimus Deus	Orietur in diebus
a7 Veritas de terra orta est	Orietur in diebus	Veritas de terra orta est
a8 Ipse invocabit me	Veritas de terra orta est	Ipse invocabit me
a9 Laetentur caeli et exsultet	Ipse invocabit me	Laetentur caeli et exsultet
a10 <i>Verbum caro factum est</i>	Laetentur caeli et exsultet	<i>In principio et ante saecula</i>
a11 Notum fecit Dominus alleluia	<i>Beatus venter qui te portavit</i>	Notum fecit Dominus alleluia
a12 Natus est nobis hodie Salvator	Notum fecit Dominus alleluia	<i>Nato Domino angelorum chorus</i>
Circumcisio Domini		
a1 Dominus dixit ad me	Dominus dixit ad me	Dominus dixit ad me
a2 In sole posuit tabernaculum	In sole posuit tabernaculum	In sole posuit tabernaculum
a3 Elevamini portae aeternales	Elevamini portae aeternales	Elevamini portae aeternales
a4 Speciosus forma prae filiis	Speciosus forma prae filiis	Speciosus forma prae filiis
a5 <i>Suscepimus Deus</i>	<i>Verbum caro factum est</i>	<i>Suscepimus Deus</i>
a6 <i>Orietur in diebus</i>	<i>Suscepimus Deus</i>	<i>Orietur in diebus</i>
a7 <i>Veritas de terra orta est</i>	<i>Veritas de terra orta est</i>	<i>Veritas de terra orta est</i>
a8 Homo natus est in ea	Homo natus est in ea	Homo natus est in ea
a9 Exsultabunt omnia ligna	Exsultabunt omnia ligna	Exsultabunt omnia ligna
a10 In principio et ante saecula	In principio et ante saecula	In principio et ante saecula
a11 <i>Notum fecit Dominus alleluia</i>	Ante luciferum genitus	Ante luciferum genitus
a12 Nato Domino angelorum chorus	Nato Domino angelorum chorus	Nato Domino angelorum chorus
Epiphania Domini		
a1 Offerte Domino filii Dei	Afferte Domino filii Dei	Afferte Domino filii Dei
a2 Fluminis impetus	Fluminis impetus	Fluminis impetus
a3 Psallite Deo nostro psallite	Psallite Deo nostro psallite	Psallite Deo nostro psallite
a4 <i>Vidimus stellam eius</i>	<i>Suscepimus Deus</i>	<i>Suscepimus Deus</i>
a5 Omnis terra adoret te	Omnis terra adoret te	Omnis terra adoret te
a6 Reges Tharsis et insulae	Reges Tharsis et insulae	Reges Tharsis et insulae
a7 Omnes gentes quascumque	<i>Veritas de terra orta est</i>	Omnes gentes quascumque
a8 Adorate Dominum alleluia	Omnes gentes quascumque	<i>Homo natus est in ea</i>
a9 Adorate Deum alleluia	<i>Venite adoremus eum</i>	Adorate Dominum alleluia
a10 <i>Videntes stellam magi</i>	Adorate Dominum alleluia	Adorate Deum alleluia
a11 <i>Tria sunt munera</i>	Adorate Deum alleluia	<i>Notum fecit Dominus alleluia</i>
a12 <i>Admoniti magi in somnis</i>	<i>Notum fecit Dominus alleluia</i>	<i>Tria sunt munera</i>